

ORDENAMENTO DO
TERRITORIO E
POLITICAS
URBANÍSTICAS
MUNICIPAIS
CON PERSPECTIVA E
ENFOQUE DE **XÉNERO**

INTRODUCCIÓN

O xénero como elemento organizativo da sociedade afecta as nosas vidas desde o momento de nacer. A transversalidade de xénero lémbra-nos como inflúe en múltiples aspectos. Mulleres e homes de diferente idade, cultura, formación, status social e estado de saúde ou capacitación física ou mental, posúen diferentes necesidades, aspiracións, percepcións e prioridades.

Ademais ten unha notable incidencia no desenvolvemento sostible. Por iso, este punto de vista volveuse un factor ineludible a considerar en todas as etapas do proceso de Ordenación do Territorio, e especificamente no plan urbanístico de diversas escalas, desde a xeral e parcial ata os proxectos de urbanización.

POLITICAS, PERSPECTIVA E XÉNERO

O plan do espazo e do territorio, desde a perspectiva de xénero, contribúe á igualdade efectiva, porque inflúe na localización das actividades, na interrelación e co-

nexión das mesmas, nas condicións e na calidade dos lugares. Asímesmo ten que posuír un carácter flexible para adaptarse tanto á contorna social, á cal se aplica como ás continuas transformacións do territorio e do medio físico e ambiental. En palabras da arquitecta Dores Hayden: "O espazo é un elemento dinámico e activo que pode contribuír a acrecentar a desigualdade, levantando barreiras, ou favorecer a integración social". E nesa definición dos espazos e territorio, é necesario e importante ter en conta a igualdade de xénero.

Un requirimento, ademais, ao que nos obriga diversos tratados internacionais, que o estado español ten subscrito e as diferentes lexislacións formuladas, tanto nacional como autonómicas que recollen, xa desde 2007, o principio de transversalidade ou mainstreaming de xénero no urbanismo e a vivenda. Destaca, neste sentido, o sinalado na exposición de motivos da Lei 1/2021, do

INTRODUCCIÓN

8 de xaneiro, de ordenación do territorio de Galicia: "Un dos obxectivos da presente lei é incorporar a perspectiva de xénero como concepto transversal e transformador, para os efectos de conseguir un cambio de paradigma dos modelos de cidades, adoptando enfoques do desenvolvemento urbano e territorial sostible".

En diversos países europeos e en territorios do estado español xa se empezou a traballar baixo este enfoque.

Cabe destacar iniciativas como a posta en práctica na cidade de Viena, onde baixo a dirección de Eva Kail, urbanista feminista, en 1991 creouse a primeira oficina que coordinaba a incorporación da perspectiva de xénero en todas as decisións e actuacións que dependen do Concello de Viena.

Así mesmo no ámbito estatal español, no País Vasco puxéronse en marcha as Directrices de Ordenación Territorial. Un traballo realizado por Inés Sánchez de Madariaga e o seu equipo en 2015, que propón un conxunto de Medidas básicas e Accións de gran impacto, insistindo na

selección de obxectivos estratéxicos para procurar a incorporación efectiva da perspectiva de xénero no plan urbano.

Á súa vez, dúas cidades, Irún e Bilbao, incorporaron a perspectiva de xénero nos seus documentos de plan xeral dunha maneira clara e transmisíbel. Tamén na Comunidade Autónoma de Valencia, en 2009 o equipo no que participaron Mercedes Miranda Bleda y Eva Álvarez Isidro, elabora o documento "Albaceteplural, incorporación da perspectiva de xénero á redacción do PXOM de Albacete: xestión de participación". Unha experiencia pioneira para a incorporación da perspectiva de xénero ao plan de carácter xeral que foi seguida por outras, como o Plan General Estructural de Castellón, en 2017. Estas iniciativas desembocaron na guía para incorporar a perspectiva de xénero en actuacións urbanas na comunidade valenciana, elaborada por Eva Álvarez Isidro e Carlos Gómez Alfonso.

De igual maneira, en Extremadura aprobáronse as normas técnicas para a integración da dimensión de xénero na ordenación territorial e urbanística (DOE 96, 21 de maio de 2019, Orden 17 de maio de 2019).

OBXETIVOS

¿Cal é a finalidade de integrar a perspectiva de xénero na ordenación do territorio e o desenvolvemento urbanístico dos Municipios?

- O objetivo xeral sería proporcionar mecanismos e indicadores que faciliten o deseño, seguimento e avaliación dos proxectos derivados do mesmo. E elo, a través da elaboración dun documento que aplicado sobre a contorna construída sexa capaz de transformalo, de maneira que a consecuencia clara da súa aplicación sexa a diminución da desigualdade entre homes e mulleres.

E OS OBTETIVOS ESPECÍFICOS?

- **Identificar** de maneira participativa as necesidades urbanísticas desde a perspectiva de xénero e determinar as áreas prioritarias de intervención, tomando en conta os diferentes núcleos urbanos e rurais, e as características físicas e sociais do territorio.
- **Fixar** determinacións no documento mediante a intervención activa sobre as distintas figuras e elementos do plan estrutural, de maneira que segundo se desenvolva o instrumento de ordenación, váianse despregando as distintas actuacións previstas.
- **Proporcionar** recomendacións e orientacións prácticas para garantir que os desenvolvementos concretos do Plan Urbanístico incorporen a perspectiva de xénero na súa identificación, desenvolvemento e avaliación.
- **Fortalecer** as capacidades técnicas e o coñecemento do equipo técnico que lidera os proxectos na comprensión do que implica incorporar a perspectiva de xénero e como integrala nos seus proxectos.
- **Establecer** orientacións e prioridades diferenciadas tanto para a adecuación das zonas urbanas consolidadas como para os novos proxectos de expansión urbanística no municipio.
- **Considerar** a eficacia nas medidas que poidan adoptarse e a sinxeleza de aplicación das mesmas, complementando da forma máis eficiente posible as ordenanzas do texto.

METODOLOGÍA DE TRABAJO

A perspectiva de xénero preséntase como un método de traballo con varias fases:

- 1º.- Un mecanismo de análise
- 2º.- Un sistema de deseño específico
- 3º.- Un criterio de avaliación de resultados.

Trátase dun proceso que debe ser constantemente aplicado e comprobado.

Entendida así, a perspectiva de xénero propón proxectos e actuacións particulares e específicas, sempre adaptadas ás situacións de diversidade e asumindo o posible conflito. A principal ferramenta de traballo é a participación e a obtención de datos particularizados, adecuados a cada situación.

Por tanto, a incorporación da perspectiva de xénero na construción da contorna colectiva, é unha cuestión transversal, que en cada caso concreto supón a aplicación dun método de traballo interactivo que debe:

METODOLOXÍA DE TRABALLO

- **Ser aplicado por un equipo adestrado** en mirar e ver a realidade complexa desde o punto de vista de todas as persoas usuarias e, en particular, desde o punto de vista das mulleres.
- **Re-construír a información** en colaboración coas persoas usuarias. Recoñecer o valor de uso e a diversidade dos seus patróns de actividade. Valorar o uso colectivo dos espazos públicos e privados entendendo que a sustentabilidade económica debe engadir ás súas variables de estudo aquelas que afectan o traballo non remunerado do coidado, xa que é unha realidade paralela non contabilizada e que, por tanto, supón unha distorsión da devandita realidade.
- **Expor actuacións e proxectos específicos e particularizados**, tanto mediante datos e información obtida participativa e colaborativamente como da análise de bases de datos xa existentes.
- **Activar actuacións concretas**, na contorna construída da vivenda, do edificio, do barrio e da cidade, enfocadas en aumentar a autonomía física, económica e de toma de decisións das mulleres.
- **Definir indicadores** que permitan verificar cuantitativamente o progreso na incorporación da perspectiva de xénero na contorna.
- **Comunicar** publicamente que as solucións enfocadas na diminución da desigualdade das mulleres, sen dúbida, son mellores para o conxunto da sociedade e da contorna construída. Non só por unha cuestión de xustiza, senón por unha cuestión de pragmatismo, xa que melloran a vida de todos os colectivos.

A PERSPECTIVA DE XÉNERO E O DESENVOLVEMENTO URBANÍSTICO

O urbanismo con perspectiva de xénero centra a súa actuación sobre a cidadanía en toda a amplitude da súa variedade: inmigrantes, persoas anciás, nenos e nenas, persoas con diversidade funcional, con distintas orientacións sexuais, con diversas relixións, ou con diferentes status socioeconómicos. O feito de que o habitante sexa muller é unha condición notable que engloba algunhas das outras, mergullándose no contexto da pluralidade. A perspectiva de xénero enfoca a súa actuación cara á muller inmigrante, a muller maior, a muller solteira, a muller nova. A condición de muller, habitualmente ven cualificada por algunha outra circunstancia, que inclúe tamén ao home en toda a súa diversidade.

A construción da cidade con perspectiva de xénero, analiza -entre outras- a situación que se produce cando se asume que a muller é a principal encargada do coidado das persoas dependentes e da contorna doméstica. Ademais, propón estratexias e actuacións para evitar e superar as consecuencias orixinadas pola devandita circunstancia. Unha situación que se constata no mundo de maneira global. Os datos confirman que as mulleres dedican máis tempo ás tarefas non remuneradas que os homes. En España, máis do dobre de horas. Mesmo, ao ter que abordar tarefas relacionadas co coidado abandonan a actividade profesional en maior proporción que os homes.

A CRISE DA COVID-19

A habilitación e transformación do espazo físico das nosas urbes preséntase como o principal desafío no camiño cara á cidade Post-Covid. A inclusión de espazos de adaptación das nosas cidades a través dun urbanismo innovador que propicie un diálogo entre o urbano e o rural parece que pode avanzar cara a unha maior cohesión territorial e social. As cidades son complexas e non é fácil anticipar como se producirá a súa transformación. Tampouco que alcance terá. Por iso, comezan a xurdir as preguntas. Como serán as nosas vivendas?, como nos moveremos?, como se adaptará a cidade diante de futuras pandemias? En resumo, como serán as cidades e o territorio tras este experimento de confinamento, distancia física, hixiene compulsiva e desescaladas por territorios?

Se se prioriza á poboación máis vulnerable, e ás traballadoras esenciais, para que tamén poidan alcanzar o máximo nivel de saúde, a adopción destas medidas estratéxicas e tácticas contribuirán á equidade social. Ademais, non cabe dúbida, que axudarán a diminuír a demanda dos servizos de saúde.

PROPOÑEMOS

Propoñemos un diagnóstico participativo para garantir a sostibilidade da vida no centro do desenvolvemento urbanístico

O deseño das cidades organizouse tradicionalmente ao redor do traballo remunerado dos homes, sen ter en conta as necesidades das mulleres, nin as dos colectivos considerados non produtivos e dependentes, como os nenos e nenas, as persoas maiores e as que sofren algún tipo de discapacidade. O modelo tomado como referencia á hora de deseñar a cidade é o dun home adulto, cun emprego remunerado, sen discapacidades, con acceso a todos os servizos e sen moitas responsabilidades familiares ou con elas "cubertas". Pero este modelo só se axústa a unha parte da poboación, que en moitos casos corresponde a quen se encargou do seu deseño, polo que as necesidades do resto da cidadanía contempláronse nun plano secundario.

É necesario incluír a participación das persoas en xeral, e das mulleres en particular, para escoitar a súa visión da cidade, coñecer os problemas cos que se han de enfrontar a diario, e atender ás ideas e suxerencias que poden achegar en aspectos concretos como a organización do transporte, as características da vivenda, o deseño do espazo urbano, a percepción de seguridade, ou conceptuais como a presenza simbólica das mulleres no espazo público. Todo iso, sen dúbida, permitirá levar a cabo proxectos máis adecuados ás necesidades reais e, ao mesmo tempo, contar cunha apropiación comunitaria das iniciativas.

CÓMO AXUDAR?

Cómo podemos axudar ós concellos na implementación de políticas urbanísticas con perspectiva de xénero?

- **Asesorando** no desenvolvemento do planeamento xeral –PXOM–, do planeamento de desenvolvemento parcial, especial ou de urbanización, ou tamén doutras normas urbanísticas que se leven a cabo.
- **Formando** ao persoal da administración local na incorporación da perspectiva de xénero nas políticas urbanísticas municipais, procurando as accións coordinadas dos diferentes servicios técnicos implicados.
- **Dotando** de ferramentas ao persoal técnico do Concello, que permitan aproveitar, e entender, as vantaxes de incorporar a perspectiva de xénero nas diversas actividades municipais.
- **Formulando** dinámicas nos colectivos veciñais a fin de obter información relevante para a transversalización da perspectiva e enfoque de xénero nas políticas urbanísticas municipais
- **Realizando** actividades nos centros docentes coas diferentes etapas educativas para transmitir a importancia da perspectiva de xénero, facendo fincapé coas nenas e nenos na etapa infantil.

EQUIPO DE TRABAJO

MARÍA CARREIRO OTERO, doutora Arquitecta, profesora de Proxectos Arquitectónicos na Escola de Arquitectura da UDC.

CÁNDIDO LÓPEZ GONZÁLEZ, doutor Arquitecto, profesor de Urbanística e Ordenación do Territorio na Escola de Arquitectura da UDC.

MARTA MACÍAS QUESADA, Licenciada en dereito . Experta en dereitos humanos e en incidencia política e económica. Experta en xénero da Comisión de Territorio e Sostibilidade da Generalitat de Catalunya

JOSÉ MANUEL PÉREZ OTERO, Diplomado en Relacións Laborais. Master en Desenvolvemento de persoas.